

Adrian Năstase

Lungul drum al „Marelui Tit“ spre casă*

Când, la începutul anilor '80, mi-au căzut ochii asupra testamentelor lui Nicolae Titulescu, am fost tare mâhnit de nedreptatea care i se făcea acestui mare Fiu al Neamului Românesc, căruia i se ignora, din varii motive și din diverse părți, dorința de a fi așezat în pământul Țării.

M-am adresat profesorilor mei, încercând să facem ceva pentru a da urmare acestei ultime dorințe.

Eforturi pentru îndeplinirea ultimei dorințe

Cu stupoare am aflat atunci că soția sa, Ecaterina Titulescu, refuzase categoric, până la trecerea sa în neființă, readucerea rămășițelor pământești ale lui Nicolae Titulescu în România, invocând statornic existența regimului comunist de la București.

După moartea acesteia, pe o poziție la fel de intransigentă s-au plasat soții Marie Yvonne și Gheorghe Antoniaade.

Eram convins că regimul comunist nu se va perpetua la nesfârșit, dar nu știam când și cum va lăsa loc libertății și democrației în istoria țării.

Căutam să le înțeleg motivele celor care opuneau un nu categoric Bucureștilor, dar nu înțelegeam, până la urmă, cum i se pot refuza, indiferent de cine, dorința și dreptul lui Nicolae Titulescu de a sta alături de ai săi.

Astrele mi-au surâs și în 1990 aveam să fiu chemat la conducerea Ministerului de Externe, la 60 de ani de la alegerea șefului diplomației românești, ilustrul meu înaintaș, drept președinte al Adunării Societății Națiunilor.

Am scris mai multe pagini despre complexitatea momentului, despre multitudinea și gravitatea problemelor care confruntau țara, despre dificultățile prelungirii neîncrederii, adversității și izolării.

Chiar dacă, în acel început al mandatului meu, care avea să se prelungească 875 de zile, nu am vorbit și scris prea mult despre Nicolae Titulescu, dar gândul de a-l aduce acasă mă obseda, de a face mai mult pentru perpetuarea memoriei sale, pentru redobândirea și valorificarea mărturiilor sale, pe care, fără a le ști pe toate, le intuiam a constitui un tezaur de gândire și simțire românească și umanistă.

---

* Articol publicat în „Historia“, an VII, nr. 61, ianuarie 2007, pp. 3–8; în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, Fundația Europeană Titulescu, București, 2007, pp. 305–316.

La 15 martie 1991, am reușit într-un efort de solidaritate românească și internațională să pun bazele Fundației Europene Titulescu, care prevede în Actul său constitutiv „să îndeplinească voința testamentară a lui Nicolae Titulescu, ca rămășițele sale pământești să se odihnească în Transilvania, la Brașov“. S-au aflat atunci alături, ca membri fondatori, 68 de personalități române și străine, hotărâte să ducă la capăt acest demers.

Răsfoiesc cu nedisimulată emoție acest act de referință al spiritualității românești și încerc un sentiment de nostalgie văzând câți dintre aceștia – Oameni de mare valoare – au trecut în lumea umbrelor.

Implicarea lui Corneliu Coposu

Dacă mă opresc o clipă asupra persoanei lui Corneliu Coposu – fără să vreau să nedreptățesc pe niciunul dintre ceilalți – o fac pentru mai multe motive.

Era un caracter, era un lucid, era un luptător, era un neînfrânt, fără exagerare, a fost un martir.

La Asociația de Drept Internațional și Relații Internaționale, el a adus prin intervenții memorabile lumina adevărului asupra unor momente controversate și obnubilate ale istoriei românești.

Nu ne-a fost iertat nici măcar faptul de a-l fi ascultat, unii au fost muștrați, alții au fost dați afară, vigilența autorităților regimului totalitar ne-a pedepsit pe toți mergând până la desființarea Secției de istorie a diplomației românești a Asociației de Drept Internațional și Relații Internaționale.

Dar, la toate cele de mai sus, se adaugă devotamentul cu care Corneliu Coposu s-a dedicat gândului pios și faptei nobile a aducerii lui Nicolae Titulescu în pământul românesc.

La 18 februarie 1991, mi-a adresat un memoriu pe care-l păstrez în arhiva personală ca un prețios document de istorie contemporană.

El vede azi lumina tiparului prin bunăvoința domnului Ion Cristoiu, directorul revistei „Historia“.

I-am răspuns atunci cu promptitudine și cu aleasă considerație domnului Corneliu Coposu, asigurându-l de întregul meu respect pentru memoria marelui dispărut, de hotărârea Guvernului României, a Ministerului Afacerilor Externe și a mea personal, de a depune toate eforturile pentru ca la 50 de ani de la moartea sa, Nicolae Titulescu să-și reia locul în inima României.

Numărătoarea inversă

Răspunzând unei interpelări parlamentare, făcută în ședința Adunării Deputaților din 11 martie 1991, afirmam:

„Primul-ministru al României a aprobat în decembrie 1990 propunerile Ministerului Afacerilor Externe privind comemorarea semicentenarului Titulescu.

Printre propuneri un loc central l-a ocupat aducerea rămășițelor pământești ale lui Nicolae Titulescu de la Cannes în țară la Brașov, potrivit dorinței sale testamentare.

Înhumarea ar fi urmat să aibă loc cu onorurile cuvenite, numele lui Titulescu să fie acordat uneia dintre străzile principale din Brașov și în acest oraș să fie ridicat, pe bază de concurs, un monument în memoria lui Titulescu.

Guvernul a disponibilizat pentru comemorarea semicentenarului Titulescu, deci și pentru aducerea rămășițelor sale în țară, suma de 2 milioane lei.

Ministerul de Externe a inițiat la București și la Madrid discuții cu legatarii testamentari ai lui Nicolae Titulescu pentru aducerea rămășițelor pământești.

În funcție de rezultatul acestor discuții, Ministerul de Externe este pregătit să abordeze autoritățile competente franceze pentru îndeplinirea formalităților cerute în asemenea cazuri.

Legatarii testamentari ai lui Titulescu au mai fost abordați în acest scop de către Asociația Nicolae Titulescu din Brașov, care s-a constituit după 1989 și care își propune printre obiectivele principale îndeplinirea ultimei dorințe a lui Titulescu de a-și găsi odihna eternă în țară.

Discuțiile cu legatarii testamentari, în speță familia Antoniadă care locuiește la Madrid, nu au dus până în prezent la rezultatul pe care l-am fi dorit cu toții.

Totuși, la Brașov, prin decizia primăriei, parcul central poartă, începând cu 17 martie 1991, numele lui Titulescu și la aceeași dată, tot la Brașov, a fost lansat concursul național pentru ridicarea monumentului închinat marelui patriot român.

La București a fost creată Fundația Europeană Titulescu care își propune să mențină și să stimuleze interesul față de opera și personalitatea diplomatului și omului de stat care a fost Titulescu.

Tot la București a avut loc, la 16 martie 1991, Sesiunea științifică omagială *Titulescu – precursor al unității europene*, organizată de Academia Română, Ministerul Afacerilor Externe, Academia Diplomatică Internațională de la Paris, Asociația de Drept Internațional și Relații Internaționale, cu participare internațională.

Discuțiile purtate pentru aducerea rămășițelor pământești ale lui Titulescu cu legatarii testamentari au relevat că este încă nevoie de un anumit timp în care părțile să-și clarifice mai bine pozițiile.

Sunt în discuție aspecte de ordin juridic care se cer atent studiate în raport cu legislația existentă.

Aceste discuții continuă și credem că o publicitate prematură în jurul lor nu ar fi în interesul rezolvării pozitive a cazului.“

La 18 februarie 1992, anul celei de a 110-a aniversări a nașterii sale, s-a constituit un Comitet român și un Comitet francez pentru repatrierea rămășițelor pământești ale acestuia și reînhumarea lor la Brașov.

S-au scurs aproape 15 ani de la această inițiativă îndrăzneată și benefică, uneori pe nedrept uitată, dar sentimentele mele rămân la fel de sincere și vii față de românii și străinii ce ne-au fost alături.

Corneliu Coposu, președintele Partidului Național Țărănesc creștin și democrat, alături de Radu Câmpeanu, președintele Partidului Național Liberal, și de Sergiu Cunescu, președintele Partidului Social Democrat – și voi fi iertat că nu-i pomenesc pe toți – ne-au fost alături, generând o emulație națională, o stare febrilă de așteptare a întregii națiuni, contribuind substanțial la împlinirea gândului nostru, al tuturor.

Într-un gest rar, dar nu mai puțin simbolic și prețios, concetățenii noștri – în frunte cu lideri politici de la acea dată – au ascultat o clipă, o clipă de istorie, glasul lui Nicolae Titulescu, care spunea, înaintea morții sale: „Partidul meu de azi se cheamă România“.

De la 14 martie 1992, Nicolae Titulescu a redevenit martor și gardian al destinului românesc, alături de toți părinții fondatori ai României moderne.

În primăvară, la împlinirea a 125 de ani de la naștere, ne putem regăsi, inimă lângă inimă, la mormântul lui Nicolae Titulescu, depunând o floare pe treptele ce trebuie să devină unul din mausoleele recunoștinței naționale.

Partidul Național Țărănesc
– creștin și democrat –

Nr. 116/D.R.I.
București, 18 februarie 1991

Domnule ministru al Afacerilor Externe,

Anul acesta, la 17 martie, se împlinește o jumătate de veac de la moartea lui Nicolae Titulescu, ilustru diplomat și om politic român, membru marcant al Partidului Național Țărănesc.

Nicolae Titulescu și-a exprimat testamentar două dorințe:

1. Să fie îngropat „pe muntele Tâmpa din Brașov“;
2. Executor testamentar să fie prietenul său Iuliu Maniu. (Detalii, Anexa A).

În octombrie 1947, Iuliu Maniu mi-a transmis în închisoarea Malmaison (subsemnatului, Corneliu Coposu), legatul pentru aducerea la îndeplinire a testamentului făcut de Titulescu. (Detalii, Anexa B).

Domnule ministru,

Osemintele marelui Nicolae Titulescu se află în pământ străin, iar Tâmpa așteaptă construirea unui mausoleu al lui Titulescu.

În calitate de persoană îndrituită astăzi pentru aducerea la îndeplinire a dorinței testamentare exprimate de Nicolae Titulescu,

Vă solicit să dispuneți urgent constituirea unei Comisiuni speciale, pentru aducerea neîntârziată la îndeplinire a dorinței lui Nicolae Titulescu. Comisia ar urma să ia legătura cu autoritățile franceze competente și cu membrii familiei factori de decizie, pentru a rezolva cele necesare în scopul aducerii în țară a osemintelor familiei Titulescu și al organizării înmormântării pe Tâmpa, la Brașov.

Comisia ar trebui să fie formată din reprezentanți ai celor două instituții românești de care se leagă numele lui Nicolae Titulescu: MAE și Partidul nostru. În cazul când apreciați că este cazul să se constituie respectiva comisie, vă stăm la dispoziție cu sugestii legate de componența sa.

Sunt convins, domnule ministru, că prin constituirea Comisiei s-ar crea condiții corespunzătoare pentru îndeplinirea, în sfârșit, a dorinței testamentare a lui Nicolae Titulescu, în acest an, al semicentenarului morții sale.

Pentru mine îndeplinirea dorinței testamentare a lui Nicolae Titulescu reprezintă o obligație moral-juridică de deosebită însemnătate. Anexa C vă oferă detalii.

Pentru Domnia Voastră, urmaș la conducerea Ministerului Afacerilor Externe al ilustrului dispărut, sprijinirea acestei acțiuni vă oferă o frumoasă ocazie de gratitudine și respect față de Nicolae Titulescu și opera sa diplomatică.

Primiți, domnule ministru, asigurarea considerațiunii mele.

(s.s.) Corneliu Coposu,

Președintele
Partidului Național Țărănesc
– creștin și democrat –

Anexa A **Documente**

1. Testamentul olograf al lui Nicolae Titulescu

„Subscrisul Nicolae Titulescu încredințez pe prietenul meu bun Iuliu Maniu, ca executor testamentar. Ultima mea dorință este ca la moartea mea să fiu îngropat pe muntele Tâmpa din Brașov, pentru a adevăra dragostea mea fierbinte pentru Transilvania și străduințele mele pentru întregirea scumpei mele țări.

Vreau ca generațiile viitoare să știe că firul luminos care m-a călăuzit în zbuciumata mea viață a fost iubirea de Patrie și gloria eternă a neamului românesc.

Rămân recunoscător și dincolo de viață celor care m-au sprijinit în lupta mea și iert pe cei care mi-au făcut nedreptate și mi-au cauzat suferințe.“ Iunie 1938 N. Titulescu

2. Telegrama soției lui Nicolae Titulescu către Iuliu Maniu

„Nicolae a încetat din viață. În calitate de d-voastră de prieten și executor testamentar, vă rog să luați măsurile necesare pentru înmormântarea lui în țară, în conformitate cu dorința sa expresă, pe care o cunoașteți și pe care a repetat-o în ultima clipă.“ Ecaterina

Din Cannes, 17 martie 1941

3. Telegrama de răspuns a lui Iuliu Maniu

„Adânc întristat de trecerea în eternitate a ilustrului și inegalatului bărbat de stat Nicolae Titulescu, marele meu prieten, vă rog să-mi permiteți ca, dimpreună cu întregul neam românesc, să mă alătur îndoliat, la marea d-voastră durere. În calitate de executor testamentar, voi întreprinde măsurile necesare pentru împlinirea ultimei dorințe a onoratului dispărut. Vă rog să așteptați comunicările care vor urma.“ Iuliu Maniu

Din București, 17 martie 1941

Notă: Dorința dispărutului nu a putut fi îndeplinită atunci din cauza împrejurărilor politico-militare.

Anexa B

Transmiterea de către Iuliu Maniu spre Corneliu Coposu a sarcinii testamentare

În luna octombrie 1947, într-o ultimă convorbire pe care subsemnatul, Corneliu Coposu, încarcerat în arestul din Calea Plevnei, am avut-o cu Iuliu Maniu, întemnițat în același arest, președintele Partidului Național Țărănesc mi-a transmis mie, care eram secretar general adjunct al P.N.Ț., legatul că, dacă dânsul, Iuliu Maniu, se va prăpădi în închisoare, iar eu voi supraviețui, să depun stăruințe pentru aducerea la îndeplinire a testamentului făcut de Nicolae Titulescu, în 1937.

Iuliu Maniu a decedat în penitenciarul de la Sighetu Marmăției, la 5 februarie 1953. Subsemnatul am fost eliberat după 17 ani de detenție, în 1964, dar, până în prezent, am fost lipsit de posibilitatea de a realiza legatul. Exprim convingerea că, în noile condiții create după Revoluția din decembrie 1989, sunt întrunite condițiile necesare pentru realizarea legatului.

Anexa C

Memoriul înaintat, la 10 iunie 1978, de către Corneliu Coposu, lider al Partidului Național Țărănesc (scos în afara legii) către Ministerul Afacerilor Externe al României, privitor la chestiunea realizării dorinței testamentare a lui Nicolae Titulescu de a fi înmormântat în țara sa

Excelența Voastră,

Domnule ministru al Afacerilor Externe,

Subsemnatul Corneliu Coposu, fost secretar politic al președintelui Iuliu Maniu și fost secretar general adjunct al Partidului Național Țărănesc (1930–1947), socotindu-mă obligat în conștiința mea de român și fiind investit în împrejurări excepționale cu aducerea la îndeplinire a unui legat testamentar verbal, vă rog să-mi îngăduiți a supune aprecierii Excelenței Voastre următoarele:

La 17 martie 1941 a încetat din viață, la Cannes, departe de Patria lui, ostracizat de dictaturile înscăunate în România în anii premergători, gloriosul antecesor al Excelenței Voastre, emeritul diplomat Nicolae Titulescu, pe care am avut norocul să-l cunosc personal și să mă aflu uneori în anturajul său. În aceeași zi, Iuliu Maniu a primit o telegramă fulger, trimisă de soția defunctului, cu următorul conținut:

„Nicolae a încetat din viață. În calitatea d-voastră de prieten și executor testamentar, vă rog să luați măsurile necesare pentru înmormântarea lui în țară, în conformitate cu dorința sa expresă, pe care o cunoașteți și pe care a repetat-o în ultima clipă.“

Iuliu Maniu a răspuns telegrafic doamnei Titulescu la Cannes:

„Adânc întristat de trecerea în eternitate a ilustrului și inegalatului bărbat de stat Nicolae Titulescu, marele meu prieten, vă rog să-mi permiteți ca, dimpreună cu întregul neam românesc, să mă alătur îndoliat, la marea d-voastră durere. În calitatea mea de executor testamentar, voi întreprinde măsurile necesare pentru împlinirea ultimei dorințe a onoratului dispărut. Vă rog să așteptați comunicările care vor urma.“

Europa era zguduită de încleștarea dramatică a conflagrației mondiale. România – pe care politica externă a dictaturii regale și mai apoi militare, care i-a urmat, o îndepărtase de linia tradițională și de vechile ei alianțe – era înfeudată, fără asentimentul națiunii, în orbita hitleristă și se găsea în vârtoarea războiului crunt, prevăzut cu luciditate și combătut cu ardoare de Nicolae Titulescu.

Iuliu Maniu a întreprins toate diligențele posibile, pentru a realiza aducerea în țară a osemintelor marelui dispărut. Eforturile lui s-au izbit de refuzul guvernului Antonescu, care era obsedat de teama de a nu supăra pe nemți și pe italieni. Mihai Antonescu a exprimat, în fața subsemnatului, regretul că împrejurările și susceptibilitățile de care e obligat să țină seama, din oportunitate, nu-i permit să aducă omagiul său sincer celebrului diplomat român, pe care l-a prețuit în mod deosebit. Demersul făcut prin legăția de la București a Italiei, la Mussolini, pentru a se permite tranzitul sicriului prin Italia, a fost întâmpinat cu un refuz ostil. Italia fascistă nu putea să ierte pe fostul președinte al Ligii Națiunilor, care condamnase, cu aspre cuvinte și sancțiuni, invadarea Abisiniei. Ministrul Italiei la București, Pellegrino Ghigi, a fost deosebit de jenat, când a trebuit să facă cunoscută hotărârea guvernului de la Roma și în fața trimisului lui Maniu a etalat, în mod indirect, opinia lui separată, față de această lipsă de eleganță.

Celelalte rute de acces erau obstaculate de războiul în curs, iar teritoriile stăteau sub controlul Wehrmacht-ului, încă atotputernic.

În această situație, fără ieșire, Iuliu Maniu a telefonat doamnei Titulescu, rugând-o să așeze provizoriu în Capela ortodoxă sau într-o criptă, sicriul lui Titulescu, până când împrejurările vor permite aducerea lui în România.

Imediat după 23 august 1944, Iuliu Maniu a cerut ministrului de Externe Grigore Niculescu-Buzești să întreprindă măsurile necesare pentru ca osemintele lui Titulescu să fie repatriate. Ministrul de Externe, care făcea

parte din grupul foștilor discipoli și admiratori ai lui Titulescu, a îmbrățișat directiva cu acordul său deplin, urmând ca înhumarea solemnă a lui Titulescu, pe vârful muntelui Tâmpa, să se facă, imediat ce situația externă și internă se va limpezi, într-un mausoleu ce urma să fie construit pe cel mai proeminent pisc din coasta Brașovului.

Precipitarea evenimentelor interne, rupțura acordului dintre partidele democratice care au realizat lovitură de stat de la 23 august 1944 și arestările care au urmat au făcut imposibilă, atunci, realizarea inițiativei.

În luna octombrie 1947, într-o ultimă convorbire pe care subsemnatul, încarcerat în arestul din Calea Plevnei, am avut-o cu Iuliu Maniu, întemnițat și el în același arest, fostul președinte al Partidului Național Țărănesc mi-a transmis legatul că dacă el se va prăpădi în închisori, iar eu voi supraviețui, să depun stăruințe pentru aducerea la îndeplinire a testamentului făcut de Nicolae Titulescu. Iuliu Maniu a decedat în penitenciarul de la Sighet în anul 1953. Subsemnatul am fost eliberat după 17 ani de detențiune în 1964, însă sunt lipsit de posibilitatea de a realiza legatul.

Antecedente:

În anul 1938, însoțind pe Iuliu Maniu la casa lui strămoșească din Bădăcin (județul Sălaj), am fost solicitat să triez și să organizez arhiva lui, aflată în bibliotecă, care cuprindea, pe lângă scrisori și documente de interes personal și familial, și un număr mare de scripte și documente din epoca luptei pentru unire, de la Unirea din 1918, arhiva personală din timpul Consiliului Dirigent al Ardealului (1919–1920) și din timpul guvernărilor național-țărăniste (1928–1933).

(Asupra documentelor aflate în arhiva lui Iuliu Maniu și a drumului pe care l-au urmat am făcut o amplă relatare, depusă la Arhivele Statului). Într-una din casele, care conținea scrisori de valoare, am găsit, într-un plic deschis, testamentul olograf al lui Nicolae Titulescu, încredințat lui Iuliu Maniu în anul precedent. Acel testament, scris de mână pe o foaie de corespondență format redus, pe care l-am citit cu deosebită atenție, înainte de a-l clasa în compartimentul actelor importante, era datat în București din anul 1937. Fără pretenția de a-i reproduce, din memorie, întocmai conținutul, cred că testamentul avea aproximativ următorul cuprins:

„Subscrisul Nicolae Titulescu încredințez pe prietenul meu bun Iuliu Maniu, ca executor testamentar. Ultima mea dorință este ca la moartea mea să fiu îngropat pe muntele Tâmpa din Brașov, pentru a adevăra dragostea mea fierbinte pentru Transilvania și străduințele mele pentru întregirea scumpei mele țări.

Vreau ca generațiile viitoare să știe că firul luminos care m-a călăuzit în zbuciumata mea viață a fost iubirea de Patrie și gloria eternă a neamului românesc.

Rămân recunoscător și dincolo de viață celor care m-au sprijinit în lupta mea și iert pe cei care mi-au făcut nedreptate și mi-au cauzat suferințe.“

Au trecut aproape patru decenii de la moartea lui Titulescu și osemintele lui se găsesc tot în țară străină.

Am urmărit cu mult interes scrierile mai vechi (Savel Rădulescu, B. Brănișteanu) și mai noi (P. Constantinescu-Iași, Gr. Geamănu, Gh. Moca, George Macovescu, Mircea Malița, Ioan M. Oprea), care se ocupă de viața, activitatea, meritele și personalitatea lui Titulescu și, negăsind în ele nicio mențiune despre ultima dorință a valorosului predecesor al Excelenței Voastre, mi-am permis să vă aduc la cunoștință cele de mai sus, în îndeplinirea unei elementare îndatoriri românești, cu convingerea fermă că prezenta relatare va fi onorată de atenția datorată memoriei marelui nostru diplomat.

București, 10 iunie 1978.

Corneliu Coposu
București, str. Mămulari nr. 19

Excelenței Sale domnului
Ministru al Afacerilor Externe
– Loco –